

The Journal of International Civilization Studies
Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi
Volume III/ Issue I
ISSN: 2548-0146, Nevşehir/ TURKEY
DOI: <doi>10.26899/inciss.145</doi>

IN THE CONTEX OF COUP ARMY-POLITICS RELATIONSHIP BETWEEN 1980 AND THE OTTOMAN

Fatma Nesibe ÇOLAK

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

fnesibecolak@gmail.com

Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI

Kocaeli Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

akakinci@yahoo.com.tr

Abstract

Throughout history, it has been seen that politics in the Turkish states are intermingled with the army. In this context, the existence of such a hollow structure in the Ottoman State caused the state to be exposed to coup attempts in the recent times. Established in place after the fall of the Ottoman Empire's military was away from politics if the cause of the early years of the republic due to their military background of the founders of the Republic of Turkey in this situation again varies with the transition to multi-party life. Particularly troubled by the changing elections of 1950, the military unit emerged from the winter to introduce the Turkish people to the 1960 coup. Military tutelage, the election of civilian power in order to establish the order to establish the power away from the largest hit in democracy hit. In 1971, it was seen that the soldier intervened indirectly in the system. The most severe example of this conflict between military and civilian power is the 1980 coup. Domestic conflict in the country and the unresolved economic crisis, as well as politics, are once again confiscated as a result of the uncompromising attitude of the army.

The continuous intervention of the army-politics in the Turkish political life has led to the history becoming a tradition of the military. In this study, we will examine how effective the army is in state administration and politics throughout our history.

Keywords: *Army, politics, coup, power, state*

DARBE BAĞLAMINDA OSMANLI'DAN 1980'E KADAR ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ

Özet

Tarih boyunca Türk devletlerinde ordu ile siyasetin iç içe girdiği görülmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde de böyle iç içe geçmiş bir yapının mevcut olması devletin son zamanlarında darbe girişimlerine maruz kalmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra yerine kurulan

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucularının asker kökenli olmalarından dolayı cumhuriyetin başlangıç yıllarında askerin siyasetten uzaklaşmasına sebep olsa da bu durum çok partili hayata geçişle beraber tekrar değişir. Bilhassa 1950 seçimiyle değişen iktidardan rahatsız olan askeri kesim kışladan çıkarak Türk halkını 1960 darbesiyle tanıştırdı. Askeri vesayet, seçimle iş başına gelen sivil iktidarı düzeni tesis etmek adına iktidardan uzaklaştırırsa da en büyük darbeyi demokrasiye vurmuştur. 1971 muhtırasıyla askerin sisteme dolaylı yoldan müdahale ettiği görülür. Asker ve sivil iktidar arasında yaşanan bu çatışmanın en ağır örneği 1980 darbesidir. Ülkedeki iç çatışma ve çözülemeyen ekonomik krizin yanı sıra siyasilerin de uzlaşmaz tavrı sonucunda ordunun yönetime bir kez daha el koyar.

Türk siyasal hayatında ordunun-siyasete sürekli olarak müdahale etmesi, tarihimizde darbenin bir gelenek haline gelmesine yol açmıştır. Bu çalışmada tarihimiz boyunca ordunun devlet yönetiminde ve siyasette ne kadar etkili olduğu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Ordu, siyaset, darbe, iktidar, devlet*

1. Giriş

Dünya tarihinde ordu ile siyaset ilişkisi hep erki ele geçirme ve ele geçirdiği erki kullanma amaç ve mantığı üzerinden yürümüştür. Bu bağlamda ordunun zaman zaman politik bir kuruma dönüştüğünü görürüz. Bu süreçlerde ordu, sadece askeri işlerle alakadar olmamış, aynı zamanda devletlerin iç ve dış siyasetlerine de müdahil olmuştur.

Ordunun aktif rol aldığı savaşlar ile bu savaşların sonucu olan barış antlaşmaları da birer politik duruş ve kaygılardan kaynaklanmaktadır. Ordu, sadece savaş ve barış zamanlarında politik değil, aynı zamanda bandolarıyla birlikte resmigeçitler, düzenledikleri balolar ve kışlarına kapanıp tambura seslerini duyuruşları da birer politik duruştur (Tepedenlioğlu, 2003: 11).

Dünyada ordu ve siyaset ilişkisi bu paradigma üzerinden yürümüştür ve Türk tarihinde de durum pek farklı değildir. Türklerin savaşçı bir millet olma özelliği göz önünde bulundurulduğunda kendilerini orduyla özdeşleştirmeleri bu paradigmanın sonucu olarak karşımıza çıkar. Tam bu noktada tarihimize bu bakış açısından genel hatlarıyla bakmak gerekmektedir.

Bu çalışmada konuyla ilgili literatür taranmış ve taranan literatür bağlamında Türk siyasal hayatında ordu-siyaset ilişkisi 1980 darbesi örneklemini üzerinden irdelenmiştir. Çalışmada “Osmanlıda ordu-siyaset ilişkisi”, “Cumhuriyetin ilk yıllarında ordu-siyaset ilişkisi”, “1960 darbesinde ordu-siyaset ilişkisi” ve “1980 darbesinde ordu-siyaset ilişkisi” gibi sorulara cevaplar aranacaktır.

2. Osmanlı'da Ordu-Siyaset İlişkisine Kısa Bir Bakış

Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir uçbeyliği olan Osmanoğulları yaşanan otorite boşluğundan yararlanarak Söğüt ve Domaniç civarında 1299'da yüz yıllar boyu sürecek devletin temellerini atmıştır. Yıllar içinde savaşta kazandığı topraklarla sınırlarını genişletmiş ve üç kıtaya hakim olmayı

başarmıştır. Toprak genişlemesi, etnisitenin de çeşitlenmesine sebep olmuştur. Bu çeşitlilik de yönetimde çeşitli zorlukları beraberinde getirmiştir. Siyasi otorite, çeşitli etnik grupların yaşadığı bu geniş toprakları korumanın yolunu ordusunun gücünde bulmuştur. Çünkü sınırlarını ancak ordunun denetimiyle koruyabilir.

William Hale göre, “Osmanlı'nın büyüklük döneminden itibaren ordunun neredeyse bütünüyle devletle özdeşleşmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu dışardan gözleyenler için çarpıcı gelmişti... Devletin sivil ve askeri kolları arasında hiçbir ayırım yapılmıyordu; çünkü her iki işlev de bir tek kişinin görevleri şeklinde birleştirilmişti” (Hale, 2014: 34-35). Bu duruma örnek olarak tımar sistemine bakabiliriz. Tımar sistemi, devletin kendi arazisini askeri hizmet karşılığı olarak sipahilere vermesidir. Sipahi, arazinin sahibi olmayıp sadece reayadan devletin alacağı vergileri toplama hakkına sahiptir. Ancak buna karşın tam teçhizatlı asker yetiştirir ve gerektiğinde bizzat sefere katılmakla yükümlüdür. Yani tımarlı sipahi asker olarak devlete hizmet etme karşılığında, tımar gelirinden yararlanır. Reaya ise devlete vergi vermekle yükümlü olup, tımar sisteminin devamlılığını sağlamak üzere topraktan yararlanma hakkına sahiptir (Şahin, 2012: 443). Bu sistemde idare ile askeri yapının iç içe geçtiğini söyleyebiliriz.

Ancak sivil ve askeri kolların iç içe girmesi ilerleyen süreçte tehlikeli bir hal almıştır. Osmanlı askeri, zaman içinde devlete karşı sadakatini yitirerek isyan etmiştir. Bunun en önemli örneği olarak Yeniçerileri verebiliriz. Yeniçeriler, birçok kez siyasi otoriteye karşı ayaklanmış ve bu ayaklanmalar sonucu padişahların tahttan indirilmesi ve ölümüne yol açan olaylar yaşanmıştır. Ünlü tarihçi Bernard Lewis'in belirttiği gibi, “Bir zamanlar Avrupa'ya dehşet salan Osmanlı orduları, bizzat kendi hükümdarlarından ve sivil halkından başka kimseyi korkutamaz hale geldi” (Lewis, 1993: 24). Bir zamanlar Yeniçeriler padişahı babaları olarak görürken zaman geçtikçe silaha sahip olma gücünü kullanarak devleti de fiilen ele geçirmişlerdir. Devlet üzerinde büyük yaptırımları söz konusu olan Yeniçeriler, halka iyice korku salmış, halkın malına ve canına kastetmeye başlamıştır. Bütün bunların sonucu olarak II. Mahmut tarafından 1826'da lağvedilmiş ve yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu adıyla modern bir ordu kurulmuştur. Yeni ordu kurma çalışmalarının neticesi olarak II. Mahmut aynı dönemde diğer kapıkulu ocaklarını da kaldırmıştır.

Tanzimat dönemine doğru gelindiğinde ise, devlete yapılan dış saldırılar ile iç kaostan dolayı devlet adamları, önlem alınmadığı takdirde Osmanlı devletinin çöküşünün gerçekleşeceğinden emindiler. Bu nedenle Batıdan alınan tekniklerle yönetim, askeri ve eğitim kurumlarına bir dizi değişim başlatmayı öngördüler. Özellikle askeri düzenin yeniden yapılandırılması öncelikli konular arasındaydı. Yenilikçi yanlıları, geleneksel olan toplumsal yapı ve siyasal düzene modern bir ordu aşlamaya çalıştılar. Ancak mali sorunlar bu yenileşme hareketlerini sürekli engeller (Hale, 2014: 46).

Tanzimat döneminde 1859 yılında “Kuleli Olayı” gerçekleşir. Kendilerini Fedailer Cemiyeti diye adlandıran bir grup komplocu, dönemin padişahı Sultan Abdülmecit’i devirmek, hatta gerekirse öldürmek için komplo düzenlediler. Bu cemiyet 40-50 kişi civarında orta ve üst rütbeli subaylardan oluşuyordu. Ancak komplo açığa çıkarılır. İstanbul Kuleli Kışlası’ndaki soruşturmalar sonucunda komplocular tutuklanırlar, hapis ve sürgünlerle cezalandırılırlar. Komplocular, anayasal bir hareket kurmayı amaçladıklarından dolayı 1876 anayasal hareketin öncüleri olarak görülürler (Hale, 2014: 60). Bu olaylardan yola çıkarak askeri otoritenin yönetim erkini elinde bulundurma ve bu erk vasıtasıyla darbe teşebbüsünde bulunma Türk devlet geleneğinde mevcut olduğu söylenebilir.

1861’de askerlerin de aralarında bulunduğu bazı aydınlarda meşruti bir idare kurma fikri oluştu ve kendilerine taraftar bulmaları sonucunda anayasayı ilan edeceğini vaat eden II. Abdülhamit 1876 yılında tahta geçer. Bu olayın sonucu olarak 23 Aralık 1876’da bir ferman ile hazırlanan anayasa ilan edilir (Öztürk,2000: 37-38).

1876’da gerçekleşen bu olay, anayasal bir devrimdir. Bu anayasal devrim üç gücün birleşmesiyle gerçekleşmiştir. Bu güçlerden ilki Batılı güçlerdir. İkincisi Namık Kemal’in başını çektiği Genç Osmanlılar. Üçüncü olarak da padişahın yetkilerine kısıtlamalar getirilmesine inanan üst düzey sivil ve askeri memurlardır. 1876’nın anayasal devrimi aslında bir darbeydi ve başarısı, Tanzimat’ın sivil ve askerleri kanadın arasındaki ittifaka bağlıdır. Darbeden hemen sonra, darbenin mimarları arasında köklü görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır (Hale, 2014: 61-62).

Temmuz 1878’de II. Abdülhamit’e karşı iki darbe teşebbüsünde bulunulmuştur. Bu darbe teşebbüslerinin önüne geçilmiş, ancak daha sonraları sultanın karşılaşacağı oldukça ciddi tehditler, bizzat sultanın kurduğu okullarda yetişenlerden gelecektir. Muhalefet hareketlerini oluşturan gruplar Paris, Cenevre ve Kahire gibi merkezlerde örgütler kurdular. Bunların arasından Paris gurubu ön plana daha çok çıkar ve “*La Jeune Turquie ve Meşveret*” isimleriyle kendi yayınlarını çıkartırlar. İlk gerçek örgütlü muhalefet grubu İbrahim Temo, Mehmed Reşid, Abdullah Cevdet ve İshak Süküti tarafından İttihat-ı Osmani Cemiyeti adıyla Tıbbiye ’de kurulur. Çok geçmeden Harbiye’de de bir başka örgüt daha kurulur. 1895’de Ali Rıza liderliğinde birleşen bu iki grup ismini İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirir. Cemiyetin asıl amacı anayasayı yeniden yürürlüğe koymak ve meclisi açmaktır (Karpas, 2015: 104-105).

1908 yılının Temmuz ayında Jön Türklerin içinden çıkan rütbeli subayların rol aldığı küçük bir grup, silahlı ayaklanma başlatmıştır. Bunun akabinde 24 Temmuz 1908’de yürürlükten kalkan Anayasa tekrar yürürlüğe sokulmuştur. Ancak küçük rütbeli subayların yüzde 75’inin Jön Türklere katılmış olduğu dikkat alınacak olursa, askerlerin II. Meşrutiyetin ilanında dolayısıyla Türk siyasal hayatında ne kadar etkili olduğu görülebilir (Öztürk, 2000: 42). Küçük rütbeli subayların çıkardığı ayaklanma kısa bir süre sonra büyük etkileri olan adeta devrim niteliği taşıyan bir harekâta dönüşür.

Devrimi gerçekleştiren ancak sonraki yıllarda Türkiye'nin nihai yargıcı olan orduda bölünmeler başlamıştır. Ordu içindeki bölünme dörde ayrılabilir: Muhafazakârlar, liberaller, ittihatçılar ve tarafsızlar (Hale,2014: 71). Günümüzde de ordu içinde buna benzer bölünmeler mevcuttur. Ordu içindeki bölünmelerin aslında Osmanlı'ya kadar dayandığını görürüz. Ordular darbeyi gerçekleştirmeye kadar dışarıdan yekvücut görünseler de darbe sonrasında çok kısa sürede ayrışmaların baş gösterdiği sonucuna ulaşılabilir.

31 Mart 1909'da bir isyan yaşanmıştır. Orduda alaylılar ve mektepliler arasında yaşanan husumetten dolayı ordunun ilerici tutumunu ortadan kaldırmak istemişler ve reformcuları önemli bir dayanaktan yoksun bırakmışlardır (Öztürk, 2000: 43). Bu olaydaki en tehlikeli şey, alt rütbeli askerlerin yüksek komutaya karşı isyanıdır. Olaydan sonra İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilir. Daha sonra sultanın yetkileri kısıtlanır ve anayasal açıdan temel değişiklikler olur (Hale,2014: 76). Bu olay aslında daha önce bahsettiğimiz ordu içindeki bölünmelerin ispatı niteliğindedir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce Jön Türklerin içindeki ordu mensubu kişiler, İngiltere ve Fransa'ya karşı derin bir düşmanlık, Almanya'ya ise bir hayranlık beslemeye başladılar. Ancak buna karşılık olarak eski kuşak Osmanlılar ve birçok aydın, Fransa ve İngiltere'ye bağlı kaldılar (Karpas: 2015, 160). Askerin bu şekilde yapılanmasının ilerleyen süreçte alınan kararlarda derin etkisi olmuştur. "*İttihat ve Terakki lideriyle Almanya arasında 2 Ağustos 1914'te imzalanan gizli anlaşma*" (Karpas, 2015: 119) buna örnek olarak verilebilir. Bu yapılan anlaşma Jön Türkler hareketine mensup askerlerin, ülkenin siyasi otoritesini tanımadığını göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, Jön Türklerin iktidar yapılanmasının orta kademeleri, direniş hareketinin liderleridir. Milli Mücadele kadroları İttihatçılardan oluşuyordu. Cumhuriyetin kuruluşunda da bu kişiler başrodedir (Burak, 2011: 49).

Osmanlı Devleti'nde asker ve sivilin iç içe kurulan yapısı, devletin son zamanlarında askerinin kontrol edilemez hale geldiği bir duruma sebebiyet verir. Asker zaman içinde siyasi iktidar üzerinde baskı oluşturarak sözünü dinletmiş, yeri geldiğinde ise siyasi otoriteyi tanımayan başına buyruk hareketler sergilemiştir. Tüm bu yaşanan kargaşa ortamına ek olarak Osmanlı Devleti'nin askerlerinden oluşan bir grup, daha sonraları kurulacak olan yeni bir ülkenin kurucuları konumunda olmuştur.

3. Cumhuriyet' in İlk Yıllarında Ordu-Siyaset İlişkisi

Kurtuluş Savaşı yıllarına asker-sivil açısından bakacak olursak, bu yıllarda asker siyasetten uzak tutulmak istenmiştir. Ancak olağanüstü savaş koşullarından dolayı asker, siyaset yapar. Bu yıllarda savaşın da etkisiyle ordu giderek daha merkezi ve özerk bir hal almıştır (Burak, 2010: 49).

Öte yandan Cumhuriyet'in ilanıyla beraber Mustafa Kemal ile onun askeri rakipleri arasındaki gerilim artmaya başlamıştır. Generallerin Mustafa Kemal'e karşı bir tertip içinde olduklarına dair çeşitli söylentiler vardır. Mustafa Kemal onların ordu içindeki güçlerini etkisiz hale getirmek için 19 Aralık 1923'te Meclis'ten bir yasa çıkartır. Yasaya göre siyasetle uğraşmak isteyen askerler ordudaki görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Bazı generaller Meclis'ten ayrılarak ordudaki görevlerine geri döndüler. Mustafa Kemal'e muhalefet edenler ise Meclis'te görevlerine devam etmek için ordudaki görevlerinden istifa ederek orduyla olan bağlarını kopardılar (Ahmad, 2012: 74). Belgelerden hareketle bu durum gösteriyor ki Mustafa Kemal ordu ve siyaset ilişkisini birbirinden tamamen ayırmak istemiştir. Ancak bu konuda ne derece başarılı olduğu hem tartışmalıdır hem de başka bir çalışmanın konusudur.

1926'ya gelindiğinde muhalif generallerin ordu üstündeki etkileri kırılmış durumdadır. Ordu, Fevzi Çakmak Paşa'nın emrine verilmek suretiyle Cumhuriyet rejimine sadakati teminat altına alınır. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa'nın oluşturduğu güçlü sacayağı vasıtasıyla, devlet yönetiminde sistem dengeye oturtulur. Özellikle sistemin muhaliflerden arındırılmasındaki son aşama ise 1927 seçimidir. Cumhuriyet Halk Fırkası Grubu, TBMM'nin 26 Haziran 1926'da tatile girmesinden önce, parti tüzüğünde değişikliğe giderek, milletvekilliği adaylığı sistemini değiştirir. Böylece 1927 seçimlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın tek seçici olması sağlanır (Çelik, 2008: 138-139). Tüm bunların ışığında muhalefetin susturulduğunu ve tek parti devrine girildiğini söyleyebiliriz.

1930'larda Mustafa Kemal Paşa çok partili sistemi denemek ister. Paşa, arkadaşı Fethi Bey'den Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurmasını ve kendisine sadık bir muhalefet olmasını talep eder. Parti mitinglerinde Serbest Cumhuriyet Fırkasının taraftarları ile jandarma arasında çatışmalar yaşanır. Fethi Bey, Mustafa Kemal'e meydan okumaya zorlanmaktansa partisini feshetme kararı verir (Ahmad, 2006: 120). Dönemin konjonktürel yapısı daha, çok partili hayata geçiş için elverişli değildir.

10 Kasım 1938'te Atatürk'ün ölümüyle birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi, İsmet İnönü'yü cumhurbaşkanı olarak seçer. İnönü de tıpkı Atatürk gibi asker kökenlidir. Öte yandan Atatürk'ün ölümü başka şeyler de ifade eder. Lewis'e göre; Onun ölümünden sonra Orta Doğu'da diğer Müslüman ülkelerde askeri rejimin ortaya çıkmasında prototip teşkil etmiştir. Ancak bunlar arasında pek az benzerlikler vardır. Atatürk darbeyle iktidarı ele geçiren bir asker değil, milli buhran anında kontrolü ele alan bir paşadır. Atatürk, Daha sonraları sivil bir Cumhurbaşkanı olmuştur ve üniformasını bir köşeye bırakmıştır (Lewis, 1993: 289).

Daha önce devlet yönetiminin bir sacayağı üzerine oturduğundan ve bir istikrar ortamının varlığından bahsetmiştik. Bu sacayağını M. Kemal Paşa Cumhurbaşkanı, İsmet Paşa Başbakan ve Fevzi Paşa Genelkurmay Başkanı olarak meydana getirirler. 1938 yılında M. Kemal Paşa'nın ölümünün ardından önemli bir ayağını kaybeden sistem, kalan iki ayağın kısa süreli rekabetinden

sonra İsmet Paşa Cumhurbaşkanı olmuştur. Akabinde CHP Kurultayı'nda yapılan tüzük değişikliği ile İnönü'nün "Milli Şef ve Değişmez Genel Başkan" ilan edilmesiyle beraber asker ve sivil bürokrasi, sistemdeki ağırlığını hissettirmiştir. (Çelik, 2008:141).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber krizin üstesinden gelebilmek için İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilir ve ordu teyakkuza geçirilir. Bu durum ise, ordunun yönetimdeki rolünü güçlendirir (Hale, 2014: 122). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye için yeni bir siyasi döneme girilir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranlar asker kökenli olsalar da bir zaman sonra üniformalarını bir kenara bırakmış ve siyaset arenasında sivil kişilikleri ile ön plana çıkmışlardır. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa askeri, siyasi otoriteden çekmek için çeşit önlemler almıştır. Fakat o dönemde bunu sağlamış olsa dahi ilerleyen zamanlarda bu konuda çok fazla muvaffak olunamadığını söyleyebiliriz.

4.Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve Ordu-Siyaset İlişkisi

Mayıs 1945'de meclise bir toprak reformu tasarısı sunulur. Türünün ilk örneği olan bu reform, başından itibaren toprak sahiplerinden oluşan bir grup milletvekilinin muhalefetiyle karşı karşıya kalır. Meclisteki tartışmalar zamanla geniş siyasal konulara temas etmeye başlar. Muhalefet tek partili sistemin giderek genişleyen otoritesinin anayasaya ve demokrasiye aykırı olduğunu ifade etmeye başlamıştır. Hükümetin ise eleştirilere tepkisi gayet yumuşaktır (Karpat, 2015: 205). Burada hükümetin eleştirilere yumuşak tepki vermesini, artık muhalefete hazır olduklarına bağlayabiliriz.

Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da kurulmuştur. Ahmad'a göre; seçimler 21 Temmuz 1946'da yapılır. CHP, 465 sandalyeden 390'nını ezici üstünlükle kazanmıştır. O zamanki muhalefetin inancına göre seçimler adil ve dürüst yapılmamıştır. Bu durum daha sert bir siyasi mirasın tohumlarını ekmiştir. İnönü'nün liderliğindeki partinin dürüst olmasını bekleyen, ancak umduğunu bulamayan çok sayıda partili CHP'den uzaklaşır. Ordu içindeki subaylar bile CHP'lilerden uzaklaşıp DP'ye ilgi duymaya başlar (Ahmad, 2010: 38). Artık CHP, kendi partilileri tarafından bile dürüst bulunmayan bir parti haline gelmiştir. Alternatif bir partinin varlığı o dönemdeki bütün siyasi hayatı baştan aşağı değiştirmeye başlamıştır.

1946'da Albay Seyfi Kurtbek ve Binbaşı Cemal Yıldırım tarafından liberalizmi benimseyen on kişilik bir grup kurulur. Grup üyeleri General Fahri Belen'i kendilerine lider seçmişlerdir. 1950 seçimlerine gelindiğinde 1946'daki gibi yine seçime hile karıştırılacağını düşünen grup, Belen'e seçimlerden önce darbe yapmayı teklif etmiştir. Ancak Belen bunu reddetmiş sadece seçimlere hile karıştırılması halinde müdahale edeceğini söylemiştir. Daha sonra Belen, Bayar'a ulaşarak seçimlere hile karıştırılması halinde müdahale edeceğinin güvencesini vermiştir. Öte yandan grup üyelerinin diğer hedefi ise güvendikleri kişileri Demokrat Parti listelerinden milletvekili adayı yapmaktır.

Nitekim seçim sonucunda Fahri Belen ve Seyfi Kurtbek, Demokrat Partiden listelere girmiş ve seçim sonrasında kurulan hükümette ikisi de bakan olmuştur (İpekçi-Coşar, 1965: 18-22; Neziroğlu, 2002: 51'den). Demokrat Parti, bütün bunların ışığında ordu içindeki küçük bir grubun güvencesini de almıştır.

Öte yandan 1949'da kabul edilen 5398 sayılı kanunla Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsü tamamen değiştirilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanarak bu bakanlığın bir parçası haline getirilmiştir. Böylece Türkiye'de ordu şeklen bile olsa siyasi iktidarın denetimi altına girmiştir (Öztürk, 2000: 65).

1950 seçimlerinden önce CHP'nin önde gelen isimlerinden Nihat Erim, İstanbul'daki Birinci Ordu Komutanı General Asım Tınaztepe'nin çok partili siyasi hayata geçişten duyduğu endişeyi İnönü'ye bildirir. Bunun üzerine İnönü, siyasetin dışında kalmaları gerektiği konusunda ikna etmek üzere Tınaztepe ve diğer generallerle görüşür. Seçimden sonra dört üst rütbeli komutan İnönü'ye gelip sonuçların iptali için darbe yapmayı önerir. İnönü öneriyi kesinlikle reddeder. Tüm bunlar olurken de Kurtbek, Bayar'a ordu avucumuzun içindedir diyerek güvence vermiştir. Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Gürman da Demokrat Parti liderlerine ordunun seçime saygılı olacağını söyler (Hale, 2014: 131). 1950 seçimlerinde DP ezici bir üstünlükle iktidara gelmiştir. Ayrıca bu yıllarda ordu içindeki bölünmeler baş göstermiştir. Kimi generaller DP yanlısı iken, kimi generaller de CHP yanlısıdır. Ancak ordunun, siyasete bu denli karışması ve taraf tutmasının doğru olup olmadığı tartışılır.

Türk ordusu Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Fevzi Çakmak Paşa'nın kuvvetli otoritesi ve onlara karşı duyduğu sevgi ve saygıdan dolayı 1950'ye kadar kışlalarında kalır. Bu üç devlet kurucusunun, sahneden çekilmesiyle beraber ilk defa başlarını kışlalarından çıkarırlar. Generaller eski iktidara, albaylar ise yeni iktidara hizmetlerini arz ederler. Ordunun siyasi iktidarlara müdahalesi bu şekilde başlamıştır (Erkanlı, 1972: 5-6; Pekin&Yavuz, 2016: 165'den).

Asker ile DP arasındaki ilk gerilimlerde DP'nin 1950'de ordu içindeki tasfiyesi etkili olmuştur. Esasta bu gerginliği arttıran 1950 tasfiyesinden çok 1954'ten sonraki olaylar silsilesidir. Bu dönemden sonra ordu içerisinde darbeci bir yapılanma başlamıştır. 1958'de "Dokuz Subay Olayı" cereyan etmiştir. Bu olayda darbe teşebbüsüyle suçlanan subaylar cezalandırılmamış, aksine ihbar eden subay cezalandırılmıştır. Bunun temel nedeni Adnan Menderes'in orduya çok güveniyor olması ve darbeye ihtimal vermemesidir (Dursun, 2001: 32-33; Akıncı, 2014: 60'den). Dokuz Subay Olayı, ordunun vazifelerinin tekrar konuşulmasında etkili olmuştur. Elbette ki bu olayla beraber ordunun siyasal süreç üzerindeki etkinliği iyice artmıştır (Öztürk, 2000: 69).

DP ve CHP arasında gittikçe tırmanan gerginlik, artan sokak gösterileri, üniversitelerde yaşanan huzursuzluk artık Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtilal düşüncesini pekiştirmiş ve ihtilal grupları arasındaki görüşmeler artmıştır (Börklüoğlu, 2010: 109).

Tüm bu yaşanan elim hadiseler artık Menderes'in sonunun geldiğini göstermiştir. Bütün bu göstergelere rağmen Menderes, ordunun seçilmiş siyasi iktidar üzerinde bu denli etkili olacağına, bilhassa bir darbe gerçekleştireceğine kesinlikle inanmamıştır. DP iktidarı tam manası ile demokratik sistemi oturtmadığından dolayı darbe kaçınılmaz hale gelmiştir.

5. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Sonrası

1950 yılında hür, adil ve serbest bir şekilde el değiştirmiş olan iktidar tam on yıl sonra darbeyle uzaklaştırılmıştır. Bu olayla beraber Türk siyasal sistemi darbeyle tanışmıştır. Tekrar otoriter sisteme geri dönmüştür. Ayrıca darbenin gerçekleşmesi demokratik sistemin yeterince oturmamış olduğunun da göstergesi olmuştur (Dursun, 2005: 15).

DP iktidarının esas amacından uzaklaştığı, dini politikaya alet ettiği, vatandaşı birbirine düşman ettiği, seçmenlerin iradesini kötüye kullandığı, parti programını suiistimal ettiği, parti tüzüğüne dışına çıktığı ve en önemlisi siyasal parti olma özelliğini kaybettiği öne sürülerek 27 Mayıs 1960'da ordu yönetime el koymuştur (Öztürk, 2000: 70). Ordu demokratik seçimlerle iktidara gelen bir partiyi, yukarıdaki gerekçeleri öne sürerek iktidardan indirmiştir. Aslında ordu düzeni tesis edeceğim derken en büyük darbeyi demokratikleşme çabalarına indirmiştir. Yıllar geçtikten sonra anlaşıldı ki darbeler ülkeyi ileriye değil, aksine geriye doğru götürmekte ve sistemi bir çıkmaza sürüklemektedir.

Milli Birlik Komitesi, darbeden kısa bir zaman önce General Cemal Gürsel önderliğinde 38 subaydan oluşturulur. 12 Haziran 1960'da geçici bir Anayasa yürürlüğe konulur. Bu, yeni bir anayasa kabul edilene kadar geçerli sayılacaktır. Eski seçilmiş Meclis'in bütün yetkileri MBK'ya devredilir. Kabine eski CHP üyelerinden ve CHP'ye sempati duyan üyelerden oluşturulur. "Ondörtler" olarak bilinen radikal bir grup tasfiye edilerek komite içinde hâkim bir konum sağlanır. Ordu aydınların, üniversitenin önemli bir kısmının ve basının desteğiyle gerçekleştirdiği müdahaleyi, demokrasiyi ve Atatürk inkılablarını kurtarmak için zorunlu olduğu gerekçesiyle meşrulaştırılır. Ancak müdahale başından itibaren demokrasinin temel kurallarıyla bağdaşmayan birçok siyasal ve yasal aykırılıklarda bulundular. Bunun en önemli örneği anayasayı ve demokrasiyi kurtarmak adına seçilmiş bir hükümeti devirme iddiasıdır. Aslında askeri yönetim başından sonuna kadar DP'ye karşı bir nefret sergiler ve CHP'yi tutar. Bütün DP milletvekilleri tutuklanır ve Anayasayı ihlal etmekle suçlanırlar. Yassıada'da suçları tanımlayan yeni bir kanuna göre topluca yargılandılar. Kanun bizzat MBK tarafından hazırlanmıştır. Mahkeme 1961'de Adnan Menderes başta olmak üzere Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'ya iç ve dış muhalefetin yoğun baskılarına rağmen idam cezası verir. Ayrıca Celal Bayar'ın

ölüm cezası da yaşının ilerlemiş olmasından dolayı ömür boyu hapse çevrilir. (Karpat, 2015: 242-243). O dönemde halkta demokrasi kültürü yerleşmediğinden olsa gerek idam kararlarına en ufak bir tepki bile verilmemiştir.

Siyasilerin idamıyla gelecekte yönetime geçecek olanlara bir mesaj verilmek istenir. Dinin denetim altında tutulmasına inanırlar. 1961 anayasasının 19. maddesi ve 1965'de hazırlanan Siyasi Partiler Kanununa göre bireylerin ve partilerin dini siyasal amaçlara kullanımı yasaklanır (Toprak, 1994: 394; Akıncı, 2014: 64).

15 Ekim 1961'de genel seçim sonuçlarına göre oyların yüzde 62'sini DP tabanını temsil eden AP (%34,7), YTP (%13,9) ve CKMP (%13,7) alırlar. Bu oylar bir bakıma Menderes'e verilmiş sayıldığından iç ve dış siyasette "Menderes'in zaferi" diye anılır. Aslında askeri yönetimden parlamentolu yönetime bir anda geçiş yapmak pek kolay değildir, bunun nedeni, ordunun sivil otorite üstündeki etkisinin hissedilmesidir. Bu yıllarda ordu AP'lilere baskı yapmıştır. Bunun en önemli örneği olarak silahlı kuvvetlerin aday olan Orgeneral Cemal Gürsel'i desteklemek zorunda kalmalarıdır. Hemen arkasından da hükümetin kuruluş sırasında sorunlar yaşanır. CHP'nin karşısındaki partilerin koalisyon hükümetini kurmaları gerekirken ilk koalisyon CHP-AP arasında kurulur. Nitekim 1965'e doğru ordunun baskıları kalkınca CHP'yi muhalefette bırakacak koalisyonlar kurulur (Özdemir, 1989: 207-208). Görünüşte sivil yönetime geçilmiş algısı olsa da ordu aslında sivil yönetimi baskı altında tutmaya devam etmektedir.

Bir yandan siyasal yapı yeniden şekillenirken, öte yandan ordudaki müdahaleci hareketler hala devam ediyordu. Talat Aydemir 22 Şubat 1962 ve 20 Mayıs 1963'te iki darbe teşebbüsünde bulunur, ancak ikisinde de başarılı olamaz. Bu yıllar arasında çeşitli komplo hareketleri de vardır. 1963'teki başarısız olan darbe teşebbüsünden sonra askerle sivil arasında bir uzlaşma sağlanır (Burak, 2010: 54).

27 Mayıs darbesi ordu-siyaset ilişkisi bakımından ordunun hükmedici bir güç olarak siyasetin üzerindeki vesayetiyle neticelenmiştir. Ordu artık siyaseti belirleyen güç olarak Cumhurbaşkanlığı, meclis, senato, hükümet, Anayasa Mahkemesi, MGK ve OYAK gibi kurumların üstünde sürdürülebilir vesayet elde etmiştir. Devamında ordu siyasetin emrinde bir kurum olmaktan çıkmış ve siyasete emir veren bir kurum haline gelmiştir (Çetin, 2016: 58). Bundan sonra askerin, sivil otorite üstündeki baskısı daha da artacak ve daha net hissedilecektir.

6.12 Mart 1971 Muhtırası

1965 seçimleri siyasetin artık normalleştiği ve Türk siyasal hayatında partilerin ilk kez kendilerini sol ve sağ olarak tanımladıkları dönemin de başlangıcı olmuştur. İlerleyen yıllarda ülke geleceğine damgasına vuran dört karizmatik lider Süleyman Demirel Baba, Bülent Ecevit Karaoğlan, Alparslan Türkeş Başbuğ ve Necmettin Erbakan Mücahit rolüyle tarih sahnesine çıkarlar. Bu dört

lidere kahramanlık içeren isimler verilmesinin temel sebebi, halkın artık darbelere direnebilecek bir kahraman aramasından kaynaklanır. Nitekim liderlerin takındıkları karizma, modernleşme krizlerinin çözüm fırsatı olan kurumsal iktidar yerine, kişisel iktidarlara fırsat veren ve demokrasi üzerine yeni vesayetlerin başlamasına (Çetin, 2016: 131-132) sebebiyet verir.

12 Mart Muhtırasının en önemli sebebi 1969 seçimleridir. Bu seçimlerle sol kesim demokrasi ve parlamentarizme daha soğuk bakarken, askerleri de mevcut düzeni korumaya yöneltmiştir. Bir bakıma birlikte hareket eden bu güçler, muhtırayla birlikte ters düşmüşlerdir. 1969 sonrasında AP ve diğer sağ partileri demokratik yollarla iktidardan uzaklaştırılmanın zor olduğu anlaşılınca, sol kesimdeki darbeci eğilimler artmıştır (Burak, 2010: 56).

Ordu, 12 Mart 1971'de düzene dolaylı müdahale eder. Liberal basın, bunu Demirel karşıtı bir tutum olarak gördü. Bütün sorumluluğu parlamento ve hükümetin üzerine yüklemişlerdir. Süleyman Demirel yumuşak bir protesto ile istifa eder. Ordu yönetime müdahale etmiş ancak önlerinde Yunan askeri cuntası örneği olduğu için yönetimi doğrudan devralmak istemezler (Ahmad: 2010, 353-356). Muhtıradan dört gün sonra dört general, bir amiral ve sekiz albay emekliye sevk edilir. Darbe arayışında olduğu anlaşılan Madanoğlu ve grubu ise tutuklanır (Pekin&Yavuz, 2016: 175). Ordu bu kez iktidara doğrudan müdahale etmemiş, ihtar vererek iktidarın değişmesi için bir nevi dolaylı darbe gerçekleştirmiştir.

Öte yandan büyük sorun Meclis'in kabul edeceği bir başbakan bulmaktır. En uygun aday ise Nihat Erim'dir ve kendisinden 19 Martta hükümet kurması istenir ve sağ kesimce desteklenir. Ayrıca CHP ile de geçmişten gelen bir bağı vardır ve böylece sorun halledilmiş gibi gözükmektedir. Ancak Erim'in başa gelmesi ile beraber CHP bölünür. Başlangıçta askeri rejime tepkisel yaklaşan İnönü, Erim'in atanmasıyla tutumunu değiştirir. Nihat Erim ve kabinesinin amacı, komutanların reform programlarını gerçekleştirmektir. Nihat Erim'in çeşitli noktalarda başa getirdiği kişiler ise, 1960'ların koalisyon zamanlarında reformlara karşı çıkan adamlardır. Aslında bu olaylar Erim hükümetini bir çelişkiler ve uyumsuzluk kabinesi olarak anılmasını sağlar (Ahmad, 2012: 178-179).

12 Mart yönetiminde en önemli olaylardan birisi de tutuklamalar ve yargılamalardır. Çok sayıda doktor, öğretmen, işçi, öğrenci, yazar ve sendikacı tutuklanmıştır. Bazıları uzun yargılamalar sonucunda idam ve ağır hapis cezalarına çarptırıldılar. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Arslan'ın ölüm cezaları TBMM onadıktan sonra 6 Mayıs 1972'de uygulanır. Aslında bu yargılamalar iki gruba ayrılır. Birinci grup, DİSK, DEV-GENÇ, DDKO, TÖS gibi örgütler ile yayımlanan kitap, dergi ve gazeteler hakkında açılan siyasi davalardır. Ayrıca bu yıllarda iki partiye kapatma davası da açılır ve MNP (Milli Nizam Partisi) ile TİP (Türkiye İşçi Partisi) Anayasa Mahkemesince kapatılır. İkinci grup siyasi yargılamalar ise, devrim için silahlı mücadele yolunu benimseyen ve yasadışı

faaliyetler gösteren parti ve örgütlerdir (Özdemir,1989: 232-233). Akıncı'ya göre ise, aşırı sol gruplar askeri darbeyi kışkırttıkları halde çıkan sonuçlardan hayal kırıklığına uğramışlardır (Akıncı, 2014: 68).

Fahri Korutürk cumhurbaşkanı olduktan sonra Naim Talu'ya hükümet kurma görevini vermiştir. Hükümetin ilk amacı ülkedeki terör havasını sonlandırmak ve asayişini sağlayarak seçimlere güvenli bir şekilde gitmektir. 1973'ün Ekim ayında yapılan seçimlerle üç yıla yakın süren askeri vesayet altındaki siyasi hayat son bulur ve demokrasi işlemeye başlar. Bu seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar olacak kadar oy alamaz. Ecevit'in liderliğindeki CHP ile Erbakan'ın liderliğindeki MSP koalisyon kurar. Böylece koalisyonlar devri olarak bilinen ve 12 Eylül 1980'e kadar sürecek yeni bir sürece girilir (Köse, 2010: 151-152).

7. 12 Eylül 1980 Darbesi

12 Eylül darbesinin gerçekleştirilmesinde iki temel neden vardır. Birincisi ekonomik kriz, ikincisi ise şiddetli sağ-sol çatışmalarıdır ki bunlar iç savaş düzeyine varan çatışmalardır.

Ülkede siyasal çatışmaların yanında ciddi ekonomik sorunlar da meydana gelir. 1973 yılında meydana gelen petrol krizinin Türk ekonomisine büyük bir olumsuz etkisi olduğu görülür. Bir anda yükselen petrol fiyatları karşısında Türkiye, enerji harcamalarını en az ikiye üçe katlamıştır. İhracat gelirlerinin büyük bir bölümünün petrol ithalatına gitmesinden dolayı yatırımlara ayrılacak kaynaklar azalmıştır. Bu ekonomik bunalımı aşabilmek için, MSP ile CHP'nin dış yardımlar konusundaki olumsuz tutumları sayesinde Türkiye kendi imkânları doğrultusunda gayret göstermiş, ancak bunda da başarılı olamamış ve sonunda IMF'nin desteğine mecbur kalmıştır. 24 Ocak 1980'de ekonomide değişiklikler öngören İstikrar Tedbirleri ilan edilir. 24 Ocak Kararları, serbest piyasaya ağırlık verilmesini, devletin ekonomi üzerindeki etkisinin azaltılmasını öngörmektedir. Asıl amaç, ekonomik sorunların çözümüne yönelik tedbirler olmaktan öte sistem değişikliğini amaçlayan tedbirlerdir. Kararlara siyasi aktörlerden ve işçilerden çok sert eleştiriler gelmiştir (Dursun,2005: 54-55).

Öte yandan dönemin sonlarına doğru gelindiğinde siyasi terör korkunç bir hal almıştır. 1977'de 231 kişinin öldüğü belirtilmektedir. Her yıl şiddet olaylarında ölen insan sayısı sürekli artmıştır. Son dönemlerde ölüm oranı günlük 8 kişiye kadar ulaşmıştır. Yaşamlarını yitirenlerin dışında sürekli adam kaçırmaya, banka soymaya, yaralama gibi çeşitli olaylar da meydana gelmiştir. Aslında şiddet olayları ideolojik, mezhepsel ve etnik olmak üzere üç kategoriye bölünmüştür. Birinci kategoride, THKP-G ve TİKKO gibi aşırı soldan yasadışı örgütlerin üniversite yöneticileri ve profesörler olmak üzere önde gelen kişilere yönelik suikastları vardır. Ayrıca TÖB-DER ve DEV-GENÇ gibi solcu örgütlerin üyeleri ile Ülkü Ocakları gibi sağcı örgütlerin üyeleri arasında sürekli bir çatışma vardır. İkinci kategoriye baktığımızda mezhepsel çatışmalar öne çıkmaktadır. Sünniler ile Aleviler arasındaki bu çatışmaların temel kaynağı yine ideolojik görüş ağırlıklıdır. Genellikle Aleviler sol eğilimli, Sünniler

ise sağ eğilimliydi. Bu da ideolojik bölünmenin mezhepsel yankılanmasıdır. İki toplum arasındaki çatışmalar ciddi boyutlara ulaşır ve 1978'de Kahramanmaraş'ta 4 gün süren olaylarda 109 kişi hayatını kaybeder. Temmuz 1980'de Alevilerin toplu göçüne neden olan Çorum olayları yaşanır ve bu olaylarla bağlantılı olarak 40 kişi ölür. Üçüncü kategori etnik kaynağı oluşturur. Kürt örgütlenmeler, 1970'lerin kaotik ortamından yararlanıp ortaya çıkarlar. Bu örgütlerden en militanist olanı, lideri Abdullah Öcalan'ın olduğu Partiya Karkeren Kürdistan (PKK)'dır. PKK, Marksist-Leninist ideoloji karışımı bir örgüttür. 1980'lerde 243 öldürme olayından sorumlu olduğu belirtilmektedir (Hale, 2014: 272-274). Daha sonraki yıllarda bu sayı on binleri bulmuştur.

1980'nin yazında Türkiye tam bir kargaşa içindedir. Yaklaşık olarak günlük 20-25 kişi siyasal nedenlerle öldürülmektedir. Bir yandan CHP ve AP arasında cepheleşme devam ederken diğer yandan süresi dolan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine bir cumhurbaşkanı seçilememiştir. Halk yaşanan kargaşanın sorumlusu olarak siyasi partileri ve rejimin aşırı serbest oluşunu sorumlu tutmuştur. Artık duruma müdahale edilmesi gerektiği yönündeki sesler daha da yükselmiştir. MSP tarafından organize edilen ve İslami bir düzen talep eden kitle gösterileri bardağı taşıran son nokta olur. 12 Eylül 1980'de ordu yönetime el koyar (Karpas, 2015: 265). Ülkedeki tüm bu yaşanan kargaşaya rağmen siyasi liderlerin umursamaz tavırları nedeniyle iktidar, komutanlara askeri darbeye ile birlikte altın tepside sunulur. Vatandaş, çatışmalardan, kargaşalardan ve ekonomik çöküntüden hoşnutsuz olduğundan dolayı düzen ve siyasi istikrar arzular. Tüm bu düzensizlik, kaos ve ekonomik çöküntünün neticesinde siyasi erkten umudunu kesip demoralize olan halk, yapılan askeri darbeyi sükûnet içerisinde karşılar ve dahası memnun bile olmuştur diyebiliriz.

Asıl dikkat çekici olan gelişme, darbeye birlikte bütün terör olaylarının bitmesidir. Darbeden bir gün önce 11 Eylül'de Ankara'nın 23 ayrı noktasında bombalar patlarken, 12 Eylül günü tek bir bomba bile patlamamıştır. Bütün bunları yapanlar nereye kaybolur (Dursun, 2000: 218-232; Akıncı, 2013: 42'den)? Aslında bu nokta o dönemdeki Türkiye'nin siyasi arka planını anlamak için oldukça önemlidir.

MGK işe anayasayı askıya alıp, parlamentoyu feshederek başlar. Ayrıca partileri kapatıp liderlerini de gözaltına alır. İşçi sendikalarının faaliyetleri tıpkı meslek odaları gibi askıya alınır. Aynı zamanda grevler yasadışı ilan edilir ve grevdeki işçilere işlerine dönmeleri emredilir. Siyasi bağlantıları nedeniyle yerel yöneticiler, belediye başkanları ve valiler görevlerinden alınarak yerlerine askeri personel yerleştirilir (Ahmad,2006: 196). Daha ilk etapta bile MGK'nın aldığı kararların, önceki askeri müdahalelerde alınan kararlardan daha sert olduğunu söyleyebiliriz.

12 Eylül yönetimi, hayatın tüm alanlarında geniş ve derin değişiklikler yapar. Sadece ekonominin faaliyet alanına dokunmamıştır. Bundan dolayıdır ki 24 Ocak kararları askerlerce aynen korunmuştur. Yeni hükümet yürütme yetkisi MGK'ya ait olmak üzere kurulur. Darbenin Başbakanı

emekli amiral Bülent Ulusu'dur. Hükümet ise daha çok bürokratlardan, profesörlerden ve emekli subaylardan oluşmuştur (Burak, 2010: 58).

1982 Anayasası üç bakımdan iyileştirme içeriyordu. Birincisi, Cumhuriyet Senatosu'nun kaldırılmasıdır. İkincisi, hükümetin güvenoyu alamaması halinde ve 45 gün içinde yeni bir hükümetin kurulamaması durumunda Cumhurbaşkanı'na erken seçime gidebilme yetki verilmesidir. Üçüncüsü ise Cumhurbaşkanı'nın yedi yıllığına seçilmesi ve ikinci kez seçilme yasağıdır. Ayrıca bu dönemde Cumhurbaşkanı'nın yetkileri artırılır (Hale, 2014: 306-307).

Öte yandan askerin özerkliği 1982 Anayasası'nda sınırları daha da genişletilmiş ve TSK, Devlet Denetleme Kurulu'nun denetiminin dışında tutulmuştur. Yüksek Askeri Şura kararlarına karşın da yargı yolu kapatılmıştır. Ayrıca sıkıyönetim mahkemelerinin yetkileri de artırılmıştır (Özbudun, 2007: 103; Akıncı, 2013: 45).

1982 Anayasası, hak ve özgürlükler rejiminde sınırlamaları artırma, güvenceleri azaltma yönünde değişiklikler yapsa da 1961 Anayasası sistematüğini terk etmemiştir (Kabaoğlu, 2012: 244).

O dönemde ihtilalin bilançosuna bakacak olursak, 650 bin kişi gözaltına alınır ve 1 milyon 683 bin kişi fişlenir. 98 bin 404 kişi "örgüt üyeliğinden" yargılanır. 210 bin davada 230 bin kişi yargılanır. 7 bin kişi idamla yargılanır ve 517 kişi idam cezasına çarptırılır. 50 kişi asılarak idam edilir ve 171 kişinin işkenceden öldüğü belgelenir. Cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamını yitirir. 43 kişinin intihar ettiğı açıklanır. 14 kişi açlık grevinde ve 95 kişi çatışmada ölür. 16 kişi kaçarken vurulur (Kırkpınar, 2009: 125). 1980 darbesi daha önceki darbelere benzemez. Bu darbeyle beraber Türk halkı askerin en sert, en karanlık ve en baskıcı yüzünü görmüş olur. Darbenin sonu geldiğinde bilanço çok ağırdır.

1983 yılında seçimlerin yapılmasıyla beraber TSK fiilen yönetimden çekilir ancak Cumhurbaşkanı ve dört konsey üyesi, sivil olarak devlet yönetimi ve ordu üzerindeki etkinliklerini sürdürdüler. Orgeneral Necdet Üruğ, Genelkurmay Başkanı olduktan sonra TSK'yı kışlaya ve asli görevlerine döndürmeyi başarır (Pekin&Yavuz, 2016: 178).

8.SONUÇ

Bu çalışmada, Osmanlı'dan 1980 darbesine kadar geçen süreçte ordu-siyaset ilişkisi incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, ordu ve siyasetin uzun yıllar boyunca iç içe geçtiğı gözlemlenmiştir. Bu süreçte ordu hep siyaseti yönlendiren ve düzenleyen etkin bir güç konumunda yer almıştır.

Osmanlı dönemin de ise padişahları yönlendiren ordu mensuplarıdır. Ordu mensupları, yani paşalar devletin idari organlarında da ciddi görevlerde bulunmuşlardır. Ordunun devlet yönetimindeki etkin rol oynaması, padişahların görevden uzaklaştırılmaları gibi fiilleri işlemişlerdir. Bu bağlamda

Osmanlı devletinde padişahların azledilmesi birer örtülü darbe olarak değerlendirilmelidir. Bu durumun da en önemli sebebi, Türk devlet geleneğinde ordu mensuplarının aynı zamanda idareyi ellerinde tutmaları uygulamalarıdır. Bir başka ifadeyle ordu-millet tanımlaması, ordunun yönetimdeki gücünü ve halk katmanlarındaki etkisini arttırmıştır. Bu güç birliği ordunun bu türden müdahalelerinin de halk nazarında meşrulaşmasına sebep olmuş ve darbeleri suç olmaktan çıkarmıştır.

Cumhuriyet'i kuran kadronun önderleri Osmanlı'nın asker kökenli subaylarıdır ve bu durum Atatürk'ten Kenan Evren'e kadar geçen sürede sadece Celal Bayar hariç asker kökenli cumhurbaşkanlarının göreve gelmesine sebep olur. Bu durum Türkiye'deki askeri oligarşinin en güzel ve somut örneklerinden birisidir. Buna dur demek isteyen küçük ve cılız hamleler yok değildir. Bu bağlamda Atatürk, ordu ve siyaseti birbirinden ayırmaya çalışmış, ancak Atatürk sonrasında yapılan darbelerden hareketle bunda pek de başarılı olduğunu söylenemez.

1980 askeri darbesi Türk siyasal hayatına damga vuran en önemli darbelerin başında yer almaktadır. Ordunun tüm ikazlarına rağmen siyasilerin vurdumduymaz tavırları, ülkedeki iç savaşı andıran çatışmalar, ekonomik çöküntü ve üstüne bir de cumhurbaşkanının seçilememesi, yani siyasi tıkanıklık bardağı taşıran son damla olmuştur. Halk, ordunun yönetime el koyması beklentisine sokulmuş ve devamında ordu yönetime el koyarak her şeyi değiştirmiştir. Birbiri ardına gelen yasaklar, tutuklamalar, cezaevlerinde yapılan işkenceler -ki daha sonraları o dönemin komutanları cezaevlerindeki işkenceleri itiraf etmişlerdir- siyasilerin tutuklanması ve partilerin kapatılması seçilmiş otoriteye vurulan en büyük darbe olarak tarihteki yerini almıştır. O güne kadar Türk halkının gözünde kınalı kuzu olarak adlandırılan asker, emir ve komuta zinciri içerisinde acımasızlaşmıştır. Ülkede yaşanan kargaşanın tek çözümünün darbe olduğuyla ilgili inanış, siyasi kadroların uzlaşmaz tutumundan ve derin askeri oligarşinin önlenemeyen provokatif eylemlerinin neticesinden başka bir şey değildir. Darbeci zihniyetin arka planda yaptığı darbe teorisi, bir kere daha Türk tarihindeki yerini almıştır.

Türkiye'nin her on yılda bir ya darbeye ya da muhtıra maruz kalması, askerin seçilmiş otoriteye saygı duymamasından ve siyasi otoriteyi beceriksizlikle itham etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu kanaat de demokrasi anlayışı, inancı ve uygulamalarının halk katmanları, siyasi figürler ile askeri otoritede yeterince yerleşmemesinden dolayı olmuştur. Demokrasi kültürü oturan ülkelerde darbe oranının oldukça az olması, seçilmiş otoriteye her kesin gayri ahlaki olan olaylar hariç her ne olursa olsun saygı duymasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de hâlâ darbe gibi ilkel sayılabilecek yönetimi ele geçirme tekniklerinin az da olsa bazı halk katmanlarıncı mazur veya meşru görülmesi, demokrasi kültürünün yeterince anlaşılması ve sindirilmemiş olmasında kaynaklanmaktadır. Ayrıca emek verilmeden ve bedel ödenmeden elde edilen

nimetlerin bir kıymetinin olmadığı herkesin malumudur ki, demokrasi kültürünün toplumda yerleşmemesinin sebepleri bu durumdan kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA:

Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (Sedat Cem Karadereli, Çev.). 1.Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ahmad, F. (2010). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Yavuz Alogan, Çev.). 11.Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ahmad F. (2012). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (Ahmet Fethi, Çev.). 4.Baskı. İstanbul: Hil Yayınları.

Akıncı, A. (2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 39-58.

Akıncı, A. (2014). *Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2014. 55-72.

Burak, B. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri*. International Journal of History, 3(1), 45-67.

Börklüoğlu, L. (2010). 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkisi (1960-1965). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Çelik, S. (2008). *Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker Askeri Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri*. 1.Baskı. İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Çetin, H. (2016). *Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler. V. Cilt. Vesayet Gölgesinde Siyaset: 1960-1980*. Ankara: Orion Kitabevi.

Dursun, Davut (2000). *Ertesi Gün: Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar*. 1. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları.

Dursun, D. (2001). 27 Mayıs Darbesi. İstanbul: Şehir Yayınları.

Dursun, D. (2005). 12 Eylül Darbesi. İstanbul: Şehir Yayınları.

Hale, W. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. (Ahmet Fethi, Çev.). 1.Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.

İpekçi, A. ve Coşar, Ö.S. (1965). *İhtilalin İçyüzü*. İstanbul.

Kaboğlu, İ. (2012). *Anayasa Hukuku Dersleri*. 8.Baskı. İstanbul: Legal Yayıncılık.

- Karpat, K. (2015). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*. 2.Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kırkpınar, D. (2009). 12 Eylül Askeri Darbesi'nin Gençliğin Üzerindeki Etkileri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Köse, S. (2010). Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Metin Kıratlı, Çev.). 5.Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Neziroğlu, İ. (2002). Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesinde Etkin Bir Araç Olarak Yazılı Basının Rolü: Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet ve Tercüman Gazetelerinin 1950-1980 Yılları Arasındaki Askeri Müdahalelere Yaklaşımı. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özdemir, H. (1989). Siyasi Tarih (1960-1980). Sina Akşin ve diğerleri (Der). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. içinde (s.191-261). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Öztürk, M. (2000). Ordu ve Politika. 2.Baskı. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Pekin İ.H. ve A. Yavuz (2016). *Asker ve Siyaset*. 4.Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Şahin, C. (2012). Osmanlı Toprak Sistemi Hakkında Genel Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Science*, 5(6), 434-461
- Tepedenlioğlu, N. (2003). *Ordu ve Politika*. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları.